

ЕДИН ПОГЛЕД ВЪРХУ РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИОГРАФИЯ ПРЕЗ XX ВЕК (НАЦИОНАЛНА ИСТОРИЯ)

РАЗВИТИЕ НА ИСТОРИЧЕСКАТА НАУКА ОТ 1944 Г. ДО КРАЯ НА XX ВЕК

Тодор Попнеделев

С превратът на 9 септември 1944 г. започва нов етап в развитието на България, а с това и на самата историческа наука. Комунистическата партия, завземайки властта започва да налага политика за пълен контрол над обществото. Новите управляващи, стремяйки се към утвърждаване на своята власт, започват да виждат в историята средство в тази посока. Този факт води до коренни промени – историческата наука губи естествения си еволюционен ход на развитие, губи условната си автономност и е подчинена на партийно-държавен контрол, а в първото десетилетие след преврата и на диктат. Проявленията му са в няколко посоки. В сферата на методологията се налага като единствен „научен изследователски метод“ историческият материализъм. Нихилистично се отхвърлят и заклепват постиженията в дотогавашната ни историография. Много значими са промените в институционалното развитие на науката ни – преустройството на БАН със създаване на научни институти, със съответни секции, занимаващи се с проучване на отделните периоди на националното ни развитие , а също и Институт за военна история, Институт за историята на управляващата партия и международното работническо и комунистическо движение, структура за профсъюзна история и т.н.

Съществена промяна настъпва в сферата на архивното дело. Изгражда се цялостна мрежа от централни, регионални и ведомствени архиви. Започва и масовизация в подготовката на кадри в Университета, а по-късно и в новоизградените

висши училища в страната. Държавата се намесва активно чрез своите издателства, което води до несравнимо с предходния период нарастване на научната периодика.

Държавно-политическия контрол върху историческата наука диктува и изисквания акцент в работата на историците – проблемите на икономическата и социална история, класовата борба през вековете, чрез използването на марксистко-ленинското учение за обществено-икономическите формации. Дирижирано се налага интерес към определени периоди и теми в националното ни развитие. В интерпретацията на миналото се налага т.нар. принцип за „партийност“ в науката. В оценяването на личности, събития и процеси за история ни се налагат характеристики, изказвани от партийни и държавни водачи. Като коректив за гражданската ни история се утвърждават партийните оценки, дадени обикновено на официални форуми на управляващите.

Контролът е най-активен през края на 40-те до към 60-те години на XX в. С промените в някои характеристики на режима у нас и укрепването на властта на управляващите, тоталният контрол намалява, но е неизменен.

Увеличаването на учените и специализираните институции, занимаващи се с история, естествено довежда до проучването на многовековното ни минало във всичките му периоди и измерения. Нарастващата професионализация на българските учени, ползването на нови методи на изследване, значимото увеличаване на цялостната изворова база се превръща в положително условие за постепенно променящия се в положителна посока облик на науката ни през 70-те и най- вече през 80-те години на века.

Антично минало

Преподаванията на Стара история в Софийския университет, след 9 септември 1944 г. продължават и се разширяват. Съобразно с новите изисквания пред историческата наука, се поставя акцент върху класовата структура на обществата и конфликтите роби-робовладелци. В изследователската сфера усилията се концентрират върху античното наследство на нашите земи и неговият пряк носител траките. Тази проблематика, заложена още от Г. Кацаров се развива първоначално с новия акцент – социално-икономическо развитие на траките. От 50-те години на века започват големи по мащаб археологически разкопки в страната, които дават тласък на изследванията за античното наследство на нашите земи. Откриването на тракийският град Севтополис, на ред гробници, проучването на някои от античните гръцки

колонии по черноморското ни крайбрежие, на римски градове и вили съдейства пряко в тази посока. Наблюдава се разширяване на тематиката и географския обхват на историческите изследвания, най-вече с проучване на контактите на източнобалканските и малоазийски райони по време на тракийската и гръцко-римската епоха. Увеличават се познанията за обществените отношения сред траките, за тяхното изкуство и култура ,за контактите им с черноморските колонии, за тракийския град и за процеса и степента на романизация в днешна Северна България през I-III в. (Косев & ..., 1973, с.39-41).

Продължава, но в много по-голям мащаб от предходния етап, натрупване на изворова база в епиграфиката, тексткритиката, нумизматиката. Започва систематизиране на всички текстове, независимо от езика им, които носят информация за развитието на траките. Обръща се поглед към папирусите от елинистичната и ранноримската епоха. През 70-те години започва да се работи по подготовката на пълна публикация на писмените извори. Усилия се полагат и в сферата на нумизматиката. (Фол, 1973, с. 151-152).

Десетките извороведски изследвания и техните високи качества естествено стимулират осмислянето на античното минало. Това най-рано демонстрира проф. Христо Данов (1908-1999). Той свързва цялата си и изследователска и преподавателска кариера с античното наследство на българските земи. Десетките му изследвания естествено водят до неговия обобщаващия труд „Древна Тракия“. (Данов, 1968).

Работата на десетки археолози, историци и езиковеди през 50-60 години на XX в. води до формирането на тракологията като комплексна дисциплина. Създаването ѝ е обусловено от натрупаното знание за траките през Античността, което доказва, че създадената през 681 г, българска държава става наследник и на развилата се в земите ни късноантична цивилизация. Постепенно обхватът на тракологията се разширява и обхваща не само населението на днешните български земи или населението, познато през класическата древност с името Тракия, а и тракийската диаспора изобщо (Фол. 1973 с. 156). Съществена роля за развитието на науката изиграва създадения през 1974 г. към БАН Институт по тракология и обособяването на Катедра по история на българските земи в древността към Историческия факултет на Софийския университет. Тя прераста по късно в Катедра по тракология. Излизат от печат редица стойностни проучвания на археолозите проф. Д.П. Димитров, проф. М. Чичикова и проф. Л. Гетов. (Фол, 1973,с.154). Трябва да се отбележат приносите на историците проф. В. Велков, който отдели внимание на проблемите от римския период в нашите

земи, на проф. М. Тачева, която проучва религията на траките, културата на тракийските владетели, държавните им институции, както и на проф. Д. Попов работил върху тракийската религия и царската институция. (Попов, 1987, с.108-113). Работата им, а също тази на още десетки историци, лингвисти, епиграфи доведе до подема на тракологията. Като основен двигател обаче трябва да се спомене изследователската и преподавателска работа на проф. Александър Фол (1933 – 2006). Той фактически формулира същността на тракологията като комплексна научна дисциплина, определя нейния пространствен обхват и извоюва големия престиж на дисциплината в международен план. Проучванията на проф. Фол засягат различни страни на цялостното развитие на тракийската диаспора и са свързани с грижа за увеличаване на изворовите свидетелства (Попов, 1987, с. 112-113).

Съществуват десетките изследвания по частни въпроси, които са съпътствани с обобщаващи и същностни изследвания и отразяват постигнатото, а също дават идеи за развитие на науката (Попов, 1987, с.110-111).

Средновековно минало

След политическият преврат от 1944 г. медиевистиката, най-утвърденият и основен клон в българската история, търпи най-големи поражения. От Университета са уволнени част от дотогавашните преподаватели и на тяхно място са назначени нови, одобрени от властта. Част от историческата литература, определена като „фашистка“ или прокарваща идеите на „великобългарски шовинизъм“, е иззета или забранена. Медиевистиката не влиза в полезрението на управляващите като важен клон от българската история, чрез който трябва да възпитават обществото. Чисто политически започва да се налага темата за славянския произход на българите и за търсенето на славянско сближаване и взаимопомощ през вековете. Като еталон за изследване и познаване на нашето средновековие се налага съветската историография.

Първоначално, в новите условия, като водещ в изследвания се налага социално-икономическият подход и тематика - като икономически живот, феодалните отношения и класовата борба. Особено в края на 40-те години на века в тези публикации се наблюдава опитът чрез цитати от класиците на марксизма да се измести доказателственият материал, за да се „докаже наличието на феодален строй в България“. Този догматизъм и прилагане на готови щампи започват да се преодоляват в началото на 60-те години. На този фон се открояват, някои, излизаци от общата рамка монографии. (Гюзелев, 2000, с.25).

Като положителен фактор за развитието на медиевистиката, се налага значителното разрастване на археологическите проучвания в страната. Разкопките в Пловдив, Велики Преслав, Велико Търново стават приоритетни. Наред с това се проучват множество селища, крепости, манастирски комплекси от периодите на Първото и Второто българско царство. Един от примерите за този напредък е книгата „Архитектура на средновековна България“ (Миятев, 1965).

Съществен стимул за развитието на науката тогава има историческото изворознание. Това са двете поредици „Гръцки извори за българската история (от 1954 г.), от които до края на века излизат 11 тома и „Латински извори за българската история (от 1958), съответно в 4 тома. Този успех е свързан със създадената през 1947 г. Секция за Средновековна българска история към БАН, чиято първоначална задача е именно издирването, превеждането и публикуването на тези извори, а по-късно се обогатява и с изследователска работа. Секции за проучвания на средновековието ни се изграждат и към други институти на Академията – Институт за литература, Институт за изкуствознание, Институт по музикознание, а по-късно и Института по балканистика (1966 г.).

Все повече се утвърждават теми за създаването на българската държава, покръстването на българите, делото на светите братя Кирил и Методий и формирането на нашата народност. Като една от водещите фигури тогава се налага проф. Димитър Ангелов (1917-1996). Той завършва история в Историческия факултет на Университета, след което специализира византология в Мюнхен. Проф. Димитър Ангелов има градивна роля в развитието на институциите, работили за напредъка на науката ни. Неговите трудове в сферата на медиевистиката, византинистиката, формирането на българската народност и ред други теми го налагат като значимо име в средите на българската и европейската историческа наука (Георгиев, 1987, с.71-72).

През 70-те най-вече през 80-те години на века българската медиевистика навлиза в качествено нов етап на развитие. Това от една страна се дължи на научното израстване на тогавашната генерация историци, а от друга на публикуването на значимо количество писмени и археологически извори, книжовни и художествени паметници. Сред тях са изданията на български книжовници като Черноризец Храбър, Йоан Екзарх, св. Климент Охридски, Презвитер Козма, Григорий Цамблак, и др., а също и на отделни книжовни творби като Симеонов сборник, Супрасълски сборник, Болонски псалтир, Иван Александров сборник от 1348 г. и т. Мащабните археологически проучвания на старите столици, на храмове, на отделни селища и

крепости, натрупват голямо количество от извори в сферата на нумизматиката, епиграфиката, сфрагистиката, изкуството и архитектурата. Видим е и напредъкът в изкуствознанието, отразено в изследването на стенописите на различни храмове – „св. Георги“ в София, Бачковската костница, Ивановските стенописи, а също в публикуването на произведения на миниатюрната живопис – Манасиева летопис, Лондонско евангелие от 1356, Томичови псалтир. (Гюзелев, 2000, с. 23).

Положителна роля за развитието на медиевистиката изиграва и създаването на филиали на Археологическия институт с музей във Велико Търново и Шумен, на центъра по Кирилометодиевистика към БАН и Центъра за славяно-византийски проучвания „Академик Иван Дуйчев“ към Софийския университет.

Именно това е етапът на развитието на медиевистиката у нас, когато постепенно, но твърдо, се излиза от задължителната щампа на социално-икономическата тематика и подход. Публикуват се редица стойностни монографии върху отделни царувания с ценен фактографски принос и с изясняване на отношенията със съседите на България. (Гюзелев, 2000, с.26). Все повече се утвърждава темата за културната история на България през Средновековието. Появяват се монографии върху българската архитектура, върху изобразителното изкуство, върху старобългарската литература и средновековната ни музика. Изяснява се ролята на българите в средновековната европейска цивилизация. В тази връзка е и една от монографиите на проф. Васил Гюзелев (Гюзелев,1985). Всъщност той е фигурата, която в голяма степен отразява чрез творчеството си настъпилите положителни промени в медиевистиката. Гюзелев завършва история в Софийския университет и след това специализира гръцка палеография и византистика във Виена. Заедно с издирването и обнародването на чужди извори за Средновековието, той концентрира усилията си в няколко тематични кръга – славяни и прабългари, образуване на Българската държава и институциите в нея, аспекти на българо-венециански, българо-византийски, българо – руски отношения, а също и проблеми свързани с покръстването на българите. Друг кръг изследвания на проф. Гюзелев се концентрират върху историята на средновековни български крепости и селища – Несебър, Ямбол, Констанция, Видин, Калиакра, София. (Георгиев, 1987, с.77-78). По мнението на проф. Гюзелев, в издадената в края на века „История на Средновековна България VII-IX в.“, съвместно с проф. Иван Божилов се стига до окончателен разрыв на нашата медиевистика с марксистко-ленинската обремененост, поставя се трайно начало на нейната деидеологизация. (Гюзелев, 2000, с.25).

Османски период

Положените стабилни изследователски и преподавателски основи за познаване на довъзрожденския период (XV-XVIII в.), след 1944 г. са подложени на остра критика и отхвърляне. Очертани са задачите за новите проучвания – „развитие на социално-икономическите отношения, предимно в производствената сфера и класовата борба, нейната специфична за този период обвързаност с народната съпротива срещу чуждото владичество“ (Георгиева, 1987, с.35).

Отричане на изследователското наследство и налагането на схематизмът в проучванията е съпроводено и с положителни действия за създаване на нови организационни структури, изследващи периода. Това са създадените през 50-те години изследователски кръг към средновековната секция в Института по история на БАН и научното звено към Ориенталския отдел на Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“. Те активно работят с Катедрата по ориенталистика в Софийския университет.

Несъмнен напредък бележи издаването на извори. Продължава активната работа в тази посока на създателя на университетската тюркология проф. Гълъб Гълъбов, който подготвя свои последователи и издава нови документи (Стоянов, 1987, с. 288-289). Издават се и отделни документи в разширяващата се научна периодика, но наред с това усилията от 60-те години се насочват към систематизирано публикуване на типови извори. Водеща е поредицата „Турски извори за българската история“ (от 1964), от която до края на века излизат 9 тома. В тях се съдържат различни типове документи за политиката на Османската империя и битието на българите тогава. Основно за социално-икономическото развитие на земите ни в периода са и двата тома еврейски извори от XV-XVII в. Богата база за работа на изследователите са и двата тома „Турски извори за историята на българското право“, дело на Института по правни науки при БАН, издадени през 1961 и 1971 г. Публикуват се и отделни тематични сборници с документи по различни проблеми. Целенасочено се издават и европейски извори. Наред с дипломатическите материали, започва и отпечатването в самостоятелни книги, на пътеписи и дневници на пътешественици, преминали през Балканите. Тези издания в значителна степен увеличават интереса в обществото към епохата и пряко съдействат за себепознанието. Изостава издаването на домашни извори (Георгиева, 1987, с.34-35).

Сред множеството статии и монографии, публикувани през 50-70 те години на ХХ в. се открояват тези на проф. Бистра Цветкова (1926-1982). Тя завършва история в Софийски университет и след това специализира ислямски цивилизации и османистика в Кайро и Париж. Проф. Цветкова още в началото на научната си кариера проявява афинитет към издирването и издаването на извори за българската и балканската история. Публикации обхващат многообразието в живота на обществото ни, свързани са със собствената му еволюция в условията на зависимост от чуждата власт и политиката на външни фактори. (Георгиева, 1987, с.37-38). В голяма степен изследователската работа на проф. Цветкова съдейства пряко за формирането на османистиката у нас с оглед на българските и балкански земи.

За развитието на османистиката, стимулираща роля има реорганизацията в Института по Българска история към БАН. Там изследователите на периода са включени в секцията по История на българския народ през XV-XIX в. В създаденият през 1964 г. Институт по Балканистика и неговата секция – История на Османската империя, работят не само историци, а също филолози, езиковеди, прависти и икономисти. Видима е и положителната промяна в подготовката на кадри, свързани с увеличаването на четенията за историята на българския народ и Османската империя. В усилията за цялостно осмисляне на тези векове се включват и изследователи от Етнографския институт с музей, Археологическия институт с музей, Институтите по фолклор и литература към БАН.

Всичко това допринася изследванията за периода да се обособят като самостоятелно направление в българското обществознание. Основните теми се концентрират в няколко посоки. Първата е свързана с проучването на наложените от завоевателите аграрни отношения и промените, които те предизвикват в българското стопанство, а също с произтичащите от това икономически и социални последици. Друг голям тематичен кръг са проучванията върху градската икономика и свързаните с нея търговски отношения. Внимание на тази многоаспектна тема се отделя в редица монографични проучвания и в сборника „Из историята на търговията в българските земи през XV-XIX в.“ (Георгиева, 1987, с.36-38).

Традиционната от предмаркисическия период тема за съпротивителните действия на обществото ни също се изследва. По нея работят множество изследователи, като Б. Цветкова, И. Дуйчев и Цв. Георгиева. (Георгиева, 1987, с.36) Те, преодолявайки някои романтични характеристики в оценяването на проблема, изтъкват че съпротивата срещу чуждата власт е един непрекъснат процес, подчинен на

различни фактори.(Георгиева, 1987, с.37-38). Сериозен изследователски интерес предизвиква темата за демографското състояние на българите в този продължителен период. Той засяга една подвижна материя, за която не винаги има пряка информация. Включва проблемите за политиката на чуждата власт за откъсване на части от народността ни или за променяне на народностното самосъзнание на групи от българското население както и за структурите, които гради обществото ни, за да отстоява своята устойчивост и ценности. В изследването на културата за периода доминират литературите и изкуствознаците (Пак там, с. 37-38).

За прогреса при опознаването на предвъзрожденската епоха през 80-те години на XX в. принос има проф. Цветана Георгиева. Тя завършва история в Софийския университет и чрез работа си в Института по история при БАН и преподаванията си в Университета, съумя да развие четенията за периода, а с това да увеличи кръга на изследователите за многостранното проучване на обществото ни тогава. Проф. Георгиева концентрира изследванията си върху изясняване на еничарската институция в Османската империя с оглед българските земи, антиосманската съпротива, ролята на българските социални институции, френската политика и българите в началото на XVIII в. и т.н. (Георгиев, 1987, с.79)

Напредъкът в проучванията на този дял на историографията у нас ясно е отразен в два сборника. В тях авторите историци, литератори, извороведи, езиковеди, палеографи, изкуствознаци съумяват да разкрият същността на различни аспекти от живота на нашето общество. **Сборници („Българския петнадесети век“, С., 1998 и „Българския шестнадесети век“, С. 1999)**

Българско

възраждане

Следдеветосептемврийската ни историография насочва вниманието си към епохата на националното ни възраждане. Това се определя от търсенето на идейни връзки на управляващата партия с идеологията на нашите революционери преди Освобождението. Целта е да се "намерят" корени и да се внуши на обществото линия на приемственост и вяра в прогресивния характер на властта.

В оценките за предходната историография звучат определения за методологическа безпомощност, за шовинизъм и фашизация. Управляващи политици, лаици в сферата на историческото познание, започват да дават императивни оценки за процеси и факти от епохата, които трябва да се приемат като безспорни. В тази атмосфера се налагат няколко предпоставени тези - за предателската

роля на българската буржоазия през Възраждането и за селския характер на националната ни революция. Национален нихилизъм личи в конюнктурния политически възглед за формирането на различни нации въз основата на единната българска народност. (Генчев, 1988, с. 30).

В проучванията за Българското възраждане през 60-те години на века, макар и бавно започват положителни промени. Те са свързани с издаването на документални сборници, посветени на политическата и духовна история. (Косев &...,1973, с. 34). Икономическата и социална проблематика запазва доминиращата си роля.. Публикуват се проучвания върху стопанските аспекти на прехода към капиталистически отношения в селската икономика в чифлишките стопанства и в градската икономика. (Генчев, 1988 с.31).

Значително нарастват изследванията в областта на българското революционно движение. Изследваният нов емпиричен материал дава възможност за по-пълно изясняване на ролята на водачите на националната ни революция, тяхната идеология и политическа практика. Извън издадените колективни сборници, посветени на Паисий Хилендарски и Георги Раковски, основно вниманието се насочва към двама от водачите на най-голямата ни революционна структура - БРЦК - Любен Каравелов и Васил Левски. В някои от монографиите, посветени на тях, въпреки научната им тежест, се стига и до подценяване или омаловажаване на дейността на едната личност за сметката на другата. Независимо от слабостите от началния следдеветосептемврийски етап в изследванията се налага фактологическата аргументираност и преодоляване на политизираните, необосновани тези. Започва да се чувства тенденция към търсене на връзката между българското и балканските политически движения.(Косев &... 1973,с.47-49).

В продължение на десетилетия научната дейност на проф. Димитър Косев (1904 – 1996), е посветена на изясняването на ред въпроси от българската история, но най-вече на Възраждането. Димитър Косев завършва история в Софийския университет след това специализира във Варшава. От 1944 г. започва активна преподавателска и изследователска дейност, пряко работи за изграждането на Института по история към БАН и е негов ръководител. Проучванията му обхващат хронологически и тематично всички сфери на епохата. Те засягат делото на Паисий Хилендарски, дейността на емблематични български фигури тогава като Петко Славейков и Васил Априлов. Проф. Косев работи по въпроси от политическите борби на обществото ни, свързани с идеологията на Георги Раковски и дейността на БРЦК. Разглежда Априлското въстание

от 1876 г. и последвалата Руско-турска война. Задълбочено проучва аспекти от политиката на Русия и Франция към българското национално-освободително движение. (Георгиев, 1987, с.69-70).

От края на 60-те години и началото на 70-те год. в историографията за Възраждането се наблюдават положителни тенденции. Те са свързани с постепенното преодоляване на вредния за историческото познание национален нихилизъм, с развитието на балканистиката у нас, а също с многократното увеличаване на документалната база от домашен и особено от чужда произход. Всичко това създаде условия за отпаденето на преднамерените идеологически и политически щампи, за реалното фактическо опознаване на епохата на Възраждането ни. Възстановява се естествения интерес, характерен за додеветосептемврийската историография към духовната и културна сфера. Историята на Българското възраждане зазвучава в общобалкански и европейски контекст.

Продължават изследванията, посветени на икономически и социални аспекти на епохата, разглеждат се търговските връзки на българските земи със Средна Европа и Франция, поставя се въпроса за икономическата роля на нашата емиграция, стопанският облик на града. Въпреки видимото разширяване на аспектите на проучване на тематиката, тя започва видимо да отстъпва като доминираща. (Хаджиниколов, 1989, с.15).

Продължават активно да се изследват личностите, ръководили националните ни освободителни борби. Отпечатват се ред биографични сборници и монографии. Доминират тези, посветени на символа на българската революция Васил Левски. Създават се и първите цялостни биографии на Георги Раковски, Христо Ботев, Георги Бенковски, Любен Каравелов и др. Традиционният интерес на обществото и учените към Априлското въстание и Освобождението на страната, е стимулиран от честванията на техните стогодишнини. Професионалният подход на авторите към тези събития изгражда една реалистична картина за тях. (Генчев, 1988, с. 36).

Сериозно внимание започва да се обръща на обективната обвързаност за българското развитие през Възраждането с балканските и европейски процеси тогава. Изследват се влиянията - икономически, културни, идейни, а също комплекса от отношения между българското освободително движение и тези на балканските народи. (Шарова, 1973, с.337-360).

За разлика от предходните десетилетия в историографията за Възраждането се обръща сериозно внимание на духовните процеси. Излизат от печат сборници и

монографии като "История на българската литературна критика", "За литературните жанрове през Възраждането", "Български възрожденски театър и освободителната борба" и "Архитектура на Българското възраждане" (Хаджиниколов, 1989, с.14) и др. Това задълбочено навлизане в живота на възрожденското ни общество се съпътства и с активно възобновяване на темата за църковно-националното движение. Възстановява се картината на борбите на регионално и на национално ниво, съпричастността на нашата емиграция, политиката на водачите, отношението на Цариградската патриаршия и Високата Порта, променящата се позиция на Великите сили, ролята на учредената Българска екзархия в цялостното развитие на обществото ни. (Генчев, 1988, с. 37). Постигнатото познание подтиква проучванията към друг negliжиран проблем - образуването на българската нация.

За видимия напредък в проучването на Българското възраждане съдействат редица хуманитаристи и все пак сред тях се откроява името на проф. Николай Генчев (1931 – 2000). Той завършва история в Софийския университет и трайно обвързва кариерата си с проучване на българското минало, но най-вече с проблемите на възрожденската епоха. Проф. Генчев има важна роля за "оживяването" на делото на водачи на националната ни революция като Васил Левски, Георги Раковски, и за реалистичното представяне на политически организации. Спира вниманието си на църковното движение, но много повече на просветното. Новаторският му подход, отличната стилистика и обаянието му като преподавател в Университета увеличат редица млади историци към изследвания на Възраждането (Георгиев, 1987, с.76-77).

Напредъкът в нарастващите многократно изследвания за епохата се дължи на доказан професионализъм на учените, на фактическата аргументираност на изследванията им, но и на разграничаването от споменатите негативни фактори. Тези нови тенденции се проявяват в сборниците "Българската нация през Възраждането" (1980), "Проблеми на Българското Възраждане" (1981); "Българското Възраждане и Русия" (1981). (Генчев, 1988, с.37)

История след Освобождението

Периодът на следосвобожденското развитие на страната до 09. 09. 1944 г., в новите условия, става приоритетен в политиката на управляващите. Те виждат в неговата историческа интерпретация средство за налагане на идеологията си и утвърждаване на своята власт. Заявява се: "Необходимо е с острота и ясно да се

поставят проблемите на новата и най-новата история, с която главно ще възпитаваме“. На V конгрес на управляващата комунистическа партия, тогавашният ѝ ръководител Георги Димитров, разглеждайки историята на своята партия от създаването до съвременното, налага оценки за личности, правителства, събития, за политика на държавата и т.н. Тези партийни оценки се превръщат в задължителен коректив за историците в оценяването на цялата гражданска следосвобожденска история на България. От тук произтичат и постулати за "завоевателната политика на българската буржоазия и двореца", за "монархофашизма" у нас. Те водеха и до пренебрегването на българските национален въпрос след Берлинския конгрес или до изопачаването му по политически съображения.

От средата на 40-те години на XX в. започват да се очертават основните изследователски теми за периода. Те са свързани със социално-икономическо развитие на страната, класите и класовите борби в българското общество, история на работническото и земеделското движение, историята на БКП и съюзната ѝ в управлението БЗНС. И наистина към края на 40-те и началото на 50-те години започва реализирането на тази задача, като превес все още имат "антифашистката" борба и политиката на БКП срещу управляващите правителства в страната.

Тогав се обръща голямо внимание на подготовка и насочване на кадри за изследване на проблемите, свързани с периода 1878-1944 г. Сериозни усилия се полагат и за институционалната организация. Споменато бе създаването на Института за българска история към БАН, като наред с него се изгражда през 1955 г. Институт по история на БКП към ЦК на БКП. Съществена роля за нарастването на проучвания за периода има и отбелязаната съществена реформа в архивното дело. Наред с централизацията се оформят и ведомствени архиви, някои от които като Централен партийен архив, Централен военно-исторически архив, Научен архив на БАН и Централен държавен исторически архив пряко обслужват работата за изследване на периода. За разлика от другите епохи в националното развитие, за които започва активно издаване на извори, за следосвобожденското ни развитие няма такава тенденция. Тук документалните публикации се концентрират около водачите на БКП - Димитър Благоев и Георги Димитров, върху прояви на работническото и комунистическото движение, определени като главен обект на изследване (Косев §... 1973, с.35).

През 60-те години на века продължава да се работи по основните набеязани теми. Върху работническото движение авторите изясняват неговата организация,

профсъюзи, проявления на стачни борби. Тенденцията е към възстановяване на фактическата страна на проблемите, но те често са поставени извън контекста на националното развитие и политиката на управляващите среди. Тези тенденции личат и в не така многобройните проучвания върху селското движение в страната. (Косев §... 1973, с.52).

Публикациите върху историята на социалистическото движение и историята на БКП се насочват към времето създаването на тази партия и към вътрешните идейни и организационни борби в нея. Водещи са тези по партийна история за периода между двете световни войни. Разглежда се т. нар. "болшевизация" на тази партия, парламентарните ѝ, но основно въоръжени изяви през 1923-1925 и в годините на Втората световна война, а също на идейните, организационни и политически връзки със Съветския съюз. Не малко страници са посветени на ръководителя на БКП - Георги Димитров. (Косев §... 1973, с.51, 53-57).

През 1973 г. е създаден Институт по военна история към Генералния щаб на Българската народна армия, с цел да изследва миналото на войните и военното изкуство от началото на българската държава до ново време. Той издава свое списание "Военноисторически сборник". Част от разностранна работа на Института е отразена в тритомна библиография. (**Българска армия, 1887-1944 г., т.І. София, 1989; Българска армия, 1887-1944 г., т.ІІ, ч.І. София, 1993; т. ІІ, ч. ІІ. София, 1994**).

В сферата на вътрешнополитическия живот започва и проучване на немарксистките партии, които имат важно място с управлението на държавата. (Хаджиниколов, 1989, с. 16). Дълго премълчаваната тема за българското национално освободително движение след Берлинския конгрес започва да заема реалното си място в историографията. Изяснява се ролята на Българската екзархия в Македония и Одринско след Освободителната война. Разглеждат се революционни и политически изяви на нацията ни в териториите, останали под чужда власт. (Косев &... 1973, с.73). Постепенно започват да се изследват балканските междудържавни отношения, политически и икономически отношения между България и Франция, Великобритания, Русия.

Въпреки това насочване на вниманието към същностни въпроси на националната ни история, остава доминацията на темите, определени като "постоянна научна задача" - работническо, профсъюзно и социалистическо движение.

За новият поглед към миналото до голяма степен принос има проф. Илчо Димитров (1931 – 2002). Той завършва история в Софийския университет и по-късно

специализира във Франция, Италия и Англия. Той, наред с преподавателската си работа в Университета, насочва изследванията си към проучване на вътрешно-партийния живот и партийната система на България и монархията в страната. Проф. Димитров изяснява страни от външната политика на държавата, най-вече в периода между двете световни войни, а също и аспекти на културната политика. (Георгиев, 1987, с.75,76).

В началото на 80-те години на XX в. започва устойчиво да се наблюдава положителна тенденция в развитието на историографията ни за следосвобожденската ни история. Тя е свързана най-напред с нарастването на професионализма на историците и дистанцирането им от грубите идеологически и политически схеми, наложени през 40-те години. Класово-партийната оценка се запазва, но тя не е водеща. На преден план изпъкват все повече анализа на фактите и процесите.

България през социализма

През втората половина на 40-те години на XX в. се ражда нов дял от националната ни историография, наречен България в епохата на социализма. Въпреки че, задачата за проучването му е поставена веднага след 1944 г., осъществяването на целта се отлага до 60-те години. Това се диктува от ред фактори. Най-напред управляващата партия трябва да даде своето политическо виждане "за характера и основните етапи в развитието на народнодемократичната революция и народнодемократичната власт в България", които трябва да станат теоретична основа за проучване на най-новата ни история. Изчакването на партийната оценка и липсата на изворова база са съчетани с липсата на подготвени кадри за работа в периода. Проблемът започва да се преодолява със създаването през 1949 г. на Висша партийна школа при ЦК на БКП, Института по История на БКП и с преподаванията по история на БКП във висшите училища. Всичко това рефлектира и върху качеството на публикациите, техният брой и тематичен обхват. През 50-те и началото на 60-те години доминират заглавия, развиващи партийни оценки за случилото се у нас след 09.IX. 1944 г. (Косев &... 1973, с.57-58).

От средата на 60-те години се наблюдава нарастване на изследванията за периода и очертаване на основните теми. Едната от тях е т. нар. преход от капитализъм към социализъм. Тук се поставят въпроси за ликвидирането на дотогавашната система на държавно управление и изграждането на т. нар. "политическа система на народна демокрация", на "народнодемократична власт като форма на диктатура на

пролетариата". Разглежда се и определената от управляващите "многопартийна система". Проучват се масовите организации - профсъюзни, младежки и основно ръководната роля на БКП в тях. (Косев &... 1973с. 80-81).

Друга, очертаваща се тема, е свързана със социално икономическите промени в страната. Проследяват се процесите за одържавяване в сферата на градското и селско стопанство, на индустриализацията в България. Разработва се и въпросът за социалните промени, за ролята на работническата класа в обществото (Косев &... 1973с. 83-84).

Въпреки, че в изясняването на проблемите се включват доказани историци, в изследванията продължава да личи слабата документална основа. Често те са изградени основно върху официални документи на управляващите и публикации в печата. Този факт се определя и от това, че много от необходимите доказателства са обявени за закрито ползване. Надрастването на това ниво започва да се наблюдава от втората половина на 70-те години. Това се определя от разширяващата се достъпност на изворите и от нарастващата историческа дистанция за някои събития и процеси. През 1972 г. към Института по история към БАН е организирана секция за миналото на България при социализма. Подобен отдел е създаден и към Института по история на БКП, а също организираната секция етнография на съвременността към Етнографския институт. Тези нови звена, заедно с преподаванията по история на България при социализма в Историческия факултет на Софийския университет, значително увеличават кадровия потенциал. Всичко това доведе до многократно увеличаване на изследванията за периода. За това свидетелства издадената историческа библиография (Славчева-Рибарова, 1986.).

Стопанското развитие на България при социализма е представено чрез редица общи трудове като "Икономика на България" и "Стопанска история на България (681-1981)". (Славчева-Рибарова, 1986, с.313 – 422). Изследванията за класовата структура на социалистическото общество засягат социалните промени при социализма, работническата класа, селското население и интелигенция. Отделено е внимание и на демографските промени в страната, а също и на политиката на управляващите в тази посока (Славчева-Рибарова, 1986, с. 423 -449).

Културното развитие на България е относително по-слабо развита тематика. Основно изследванията са насочени към съдържанието и етапите на т.нар. "културна революция" в страната. (Славчева-Рибарова, 1986, с. 591-679).

Също по-слабо е проучена външната политика на страната. Акцент се поставя върху следвоенния период (1944-1949). Наред с това се обръща внимание на политическите и икономически връзки между България и Съветския съюз и другите социалистически страни, участието във Варшавския договор и Съвет за икономическа взаимопомощ. Доста по-слабо се проучват политическите и икономическите контакти с балканските и западните държави и т. нар. развиващи се страни. (Славчева-Рибарова, 1986, с. 530, 546, 557, 574 - 579). Значително количество трудове са посветени на участието на страната във Втората световна война. Сред тях се отличават многотомното издание "История на Отечествената война. България 1944-1945 г." издание на Военно-историческия институт и документалното издание в 4 тома под същото заглавие. (Славчева-Рибарова, 1986, с. 486, 502).

Все пак най-голямо количество литература проследява ролята на БКП и нейните лидери за цялостната трансформация на страната след 09.09. 1944 г. Тук са изследвания, свързани с завземането на властта), налагането на новата политическа система на управление, структурата на държавна и местна власт, профсъюзни и младежки организации .(Славчева-Рибарова, 1986, с.122, 129). Активно се осветлява историята на управляващата партия по места, а много по-малко се обръща внимание на нейния съюзник в управлението БЗНС. Има поставен ясен акцент върху ръководителите на БКП и държавата Георги Димитров, Васил Коларов, Вълко Червенков, Тодор Живков и други. Успоредно с многотомни издания на техни речи и изявления, се правят публикации за ролята им в развитието на България . (Славчева-Рибарова, 1986, с. 23 - 109). В много от статиите и монографиите личи сливането на партийната и гражданската история.

Трети етап

От есента на 1989 г. в България започва продължителен процес на преход от тотална доминация на БКП към политически плурализъм, правова държава, пазарна икономика. Именно в тези условия започва и третият период в развитието на българската историческа наука през XX в. Отхвърля се не само властта, но и идеологията на комунистическата партия, започва да се възвръща подтиснатата от режима ценностна система. Оттеглянето на комунистическата държава от активно дирижиране и надзор на историческата наука води след себе си ред промени. Значително е свито държавното финансиране, което предизвиква институционални промени в историческите институти на БАН. Някои от дотогавашните центрове като

Института по история на БКП и Института по военна история престават да съществуват. Наред с това университетите, макар и трудно, получават научна автономия. Тя води до прекратяването на работата на катедрите по История на БКП, на задължителното изучаване на многобройните идеологически дисциплини. На тяхно място в историческите факултети навлизат нови дисциплини, пряко свързани с хоризонталното и вертикалното опознаване на миналото в неговото многообразие.

С отхвърлянето на „единствено правилния научен метод“ се създават условия за методологически плурализъм в изследванията и преподаванията. Тази свобода кореспондира и с възможността за избор на теми и проблеми за проучване. Изчезват конюнктурните публикации с предварително зададен резултат и подчинени на политически изисквания. Обръща се поглед към додеветосептемврийската историография с идеята тя ясно да се опознае и да се извлече положителното за бъдещето развитие на науката. Погледът към огромната като количество марксистка историография се отличава от нейния поглед към предходниците. Няма заклеяване и отхвърляне, идеята е да се отсее историята от политиката и идеологията, да се набележат умишлено или не пренебрегвани теми и проблеми. Тези щрихи от промените в края на века предизвикаха дискусии. **(Сборник „Историческата наука в България – Състояние и перспективи“, С., 2006).** Убеждението ми е, че в началото на ХХI в. българската историческа наука навлиза като модерна, съставна част от европейската и реално допринася за познаването на националното, регионалното и общото минало.

Библиография

1 Генчев, Николай. *Българско възраждане*. София: Отечествон фронт, 1988.

2 Георгиев, Величко. “Катедра по Българска история през първото столетие на Университета.” – *Годишник на Софийския университет* 80 (1987).

3 Георгиева, Цветана. “Развитие и тенденции на проучванията върху историята на българския народ през XV-XVII в.” В: *Историографски изследвания „България през XV-XIX век“*. т. 1: *България през XV-XVIII в.* София: БАН, 1987.

4 Гюзелев, Васил. “Българската медиевистика през XX век.” – *Факт* 1, (2000).

5 Гюзелев, Васил. *Училища, скриптории, библиотеки и знания в България. XIII-XIV в.* София: Народна просвета, 1985.

6 Данов, Христо. *Древна Тракия. Изследвания върху историята на бълг. земи, Северна Добруджа, Източна и Егейска Тракия от края на IX до края на III в. пр. н. е.* София: Наука и изкуство, 1968.

7 Косев, Димитър, Димитър Ангелов, Евлоги Бужашки, Велизар Велков, Христо Гандев, Мито Исусов, Борис Матеев, Николай Тодоров, Александър Фол, Крумка Шарова: “Основни етапи в развитието на българска историческа наука след Втората световна война.” В: *Проблеми на българската историография след Втората световна война: Материали от науч. конф. по случай 70-год. от основаването на бълг. ист. д-во, май, 1972.* София: Наука и изкуство, 1973

8 Миятев, Кръстю. *Архитектурата в средновековна България.* София: БАН, 1965.

9 Попов, Димитър. “Катедра по тракология.” – *Годишник на Софийския университет* 80 (1987).

10 Славчева-Рибарова, Цанка. *България през епохата на социализма. Историческа библиография 1944-1984.* София: БАН, 1986.

11 Стоянов, Валери. “Изследване и обнародване на османотурски документални извори за историята на България.” В: *Историографски изследвания „България през XV-XIX век“*. т. 1: *България през XV-XVIII в.* София: БАН, 1987.

12 Фол, Александър. “Траколожките изследвания в България.” *Проблеми на българската историография след Втората световна война: Материали от науч. конф. по случай 70-год. от основаването на бълг. ист. д-во, май, 1972.* София: Наука и изкуство, 1973

13 Хаджиниколов, Веселин. “Българската историческа наука при социализма. Етапи и насоки (1944-1987).” – *Исторически преглед* 9 (1989).

14 Шарова, Крумка. “Международни аспекти на Българското националноосвободително движение в изследванията на българските историци.” В:

Историографски изследвания „България през XV-XIX век“. Т. 1: *България през XV-XVIII в.* София: БАН, 1987.

Сборници:

Българска армия, 1887-1944 г. т. 1-2. София: ВИК "Св. Георги Победоносец", 1989-1994.

Българския петнадесети век. Сборник с доклади за българската обща и културна история през XV век: научна сесия, организирана от Народната библиотека "Св. св. Кирил и Методий" и Българската археографска комисия, София, 19-21. X. 1992. София: НБКМ, 1993.

Българския шестнадесети век. Сборник с доклади за българската обща и културна история през XVI век. София: НБКМ, 1999.

Историческата наука в България. Състояние и перспективи. София: БАН, 2006.

.....

AN INSIGHT AT THE DEVELOPMENT OF BULGARIAN HISTORIOGRAPHY IN THE XX CENTURY (NATIONAL HISTORY). DEVELOPMENT OF HISTORICAL SCIENCE FROM 1944 TO THE END OF THE XX CENTURY

Todor Popnedelev

The author examines the development of Bulgarian national historical science after 1944 when communist took power and Bulgarian historiography took the form of a Marxist science. The text sheds light upon the development of the Communist historiography and its conflict and cooperation with the national historiographic point of view on the different periods of the Bulgarian history.